

Андраж Стевановски

МОТИВЪТ МОРЕ У ХРИСТО ФОТЕВ И В СЛОВЕНСКАТА МОДЕРНИСТИЧНА ПОЕЗИЯ

Преводач Людмил Димитров

Във всяка национална култура определени мотиви преобладават над други. Като се има предвид, че говорим за национална култура, а не само за поезика, е важно да поясня, че тези мотиви са обусловени културно, икономически и геополитически. Така че в настоящата беседа няма да разглеждам детайлно емоциите или чувствата, които по някакъв начин са доминиращи мотиви и теми в поезията, а по-скоро морето, започвайки от гледната точка на националната култура.

През 2023 г. завърших Философския факултет на Люблянския университет с тема на магистърската си теза: „*Поезията и поетиката на Христо Фотев*“. Изследвах поезията на каноничния модерен български поет, за когото парадоксално малко е писано. Фотев е поет на морето, Бургас и любовта. Това са три ключови мотивно-тематични точки, характеризиращи неговата поезика.

Роден е на 25 март 1934 г. в Истанбул и умира на 27 февруари 2002 г. в Бургас. Започва да пише след периода на сталинската цензура през 50-те години на миналия век, време, през което новата българска литература се еманципира. Тогава в литературата все още се усеща отражението на политическата ситуация в България, но в своята поезика Фотев предприема своеобразна аполитичност. По същество той заобикаля политическия момент и в стихотворенията си се задълбочава и се посвещава само на това, с което е свързан пряко и лично. По този начин се превръща в поет на Бургас – градът на неговия най-интимен живот, и той го имплицира в своите стихотворения в много метафори, които са най-разпознаваемият белег и най-характерните градивни елементи на фината му и чувствителна поезия, написана предимно под формата на свободен стих, за който самият той казва:

„А свободният стих според мен е една висша организация на поезията. Трябва са си много голям поет, за да си позволиш ритъма на свободния стих. Трябва да си много органичен“ (Гоцев 1998: 67).

Той е майстор на свободния стих, смятан от непрофесионалната публика за стих, който не е организиран метрично, докато често се забравя, че не само римната схема, метриката и стихосложението са организатори на стиха, а също – словесният ритъм или ритъмът на звуковите стилистични фигури (вж. Новак 2022: 309–326). Така Фотев гради своя свободен стих с повторения, рими, алитерации, асонанси, припеви или чрез смяна на словоредата.

При Фотев наистина става дума за много индивидуална поетика, но освен това тя е и доста национално и културно обогатена. В публикуваните разговори на поета с Кирил Гоцев, той споделя, че е израснал с майка си, която му е пяла и рецитирала народни песни. Тази връзка с българската народна поезия е видима от стилистична гледна точка, тъй като неговите стихове често съдържат реторични фигури, определено характерни за българския – по същество южнославянски – фолклор, или народна поезия, затова в творбите на Фотев често се натъкваме на рими, асонанси, алитерации, ескалации, апосиопези, възклицания, рефрени и обръщения. Срещаме и някои дискурсни практики, характерни за народната, но и за религиозната традиция, която също е културно обусловена. Такъв е например дискурсът на молитвата в *„Балада за момичето от японската ваза“*, религиозният дискурс в *„Из., Спомен за един жив“* или дискурсът на народната балада в стихотворението *„Балада за човека с откраднато лице“*.

Националната културна ангажираност на Фотев в българското пространство проличава още в самия стил на неговата поезия. Преди да покаже как тя е заложена и през мотива, ще спомена няколко думи за разликите, които се проявяват между културния и национален момент на България и Словения. България е около пет пъти и половина по-голяма от Словения, разделена е на няколко географски и фолклорни региона, в резултат на което в българската поезия можем да открием наличието на зависимост от различни географски влияния, но аз ще се спра само на българското крайбрежие, тъй като Фотев е поетът на Бургас. България има малко повече от 350 километра море. Главните морски градове са Варна, важен пристанищен и туристически център, Бургас, ключов индустриален и пристанищен център на България, Несебър, включен в списъка на ЮНЕСКО, Созопол и Балчик – морски туристически центрове. Освен с отглеждането на плодове и с лозарството, българското крайбрежие е известно и с риболова и пристанищните дейности. Иначе то обхваща по-малко от 10% от повърхността на България, тъй като по-голямата част от страната е във вътрешността, но е изключително важно в икономическо и туристическо отношение. Словения пък е с 46 км море, покрай което има няколко малки, атрактивни за туризъм градчета, особено за

местното население. По-често словенците предприемат кратки пътувания до словенското крайбрежие, но местните жители не се препитават от риболов или икономически дейности, свързани с морето. Имаме солниците Пиран и Сечовел, но добивът на сол в тях е повече или по-малко символична дейност, насочена към запазване на историческата памет, на практика единствената крайбрежна дейност, значима за икономиката, е работата на пристанище Копер, една от важните артерии за внос и износ на стоки за Централна и Източна Европа. То работи от 1957 г. и е сред малкото все още държавни компании.

Съдейки по тази информация, може да се каже, че част от българите, по-точно тези по Черноморието, са крайбрежен народ, хора, живеци с морето. За словенците би било трудно да се каже, че сме средиземноморска нация, по-скоро може би алпийска или земеделска, тъй като значителна част от нашата история ние сме живели под чуждо иго и сме си набавяли препитание от стопанства, чиито основни дейности са земеделие и лозарство. Тези две теми намират отражение още в поезията на Валентин Водник (1758–1819), будителят на словенското национално съзнание, който прави това в поемите *Подбуда* и *Доволният Кранц*, където показва на словенците, че имаме основания да се гордеем с благоприятните географски условия за селскостопански дейности, от които можем да имаме изгода, постигната с упорит труд, или у бащата на словенската поезия, авторът, смятан за най-великия словенски поет – Франце Прешерн (1800–1849), напр. в *Наздравицата*, чиято седма строфа е текстът на националния химн, в който с местно словенско вино той вдига тост за своите сънародници, световния мир и съвместното ни съществуване.

Ако се вгледаме в творчеството на българските и словенските поети и обърнем внимание на мотива за морето, сред българите веднага привлича вниманието Христо Фотев, по-голямата част от чиято поезията говори за морето и за крайморския Бургас. Той каза за морето:

„За мен морето, морето на всичките ми възрасти, от първия ми ден до днес, е било винаги различно. В детско-юношеската ми възраст аз не исках да излизам от него, обичах го, сънувах го“ (Гоцев 1998: 83).

В своите стихотворения – в своя опус – Фотев представя морето като метафизична и индивидуална категория и го рисува в много контексти: като алегория на любовта към живота (например в стихотворенията *Мореплавател*, *Морето само живите обича...*),

като основно условие за свобода (*Острова – на залива закрила..., Сарматско море*), като връзка с щастието (*Измислица ли е морето?...*), като житейски или любовен път (същото стихотворение), като символ на любовта и живота (*Възхвала на жените*), като връзка с целия свят (*Пристанище*), като основа на всичко, което е и предстои (*Морето!, Из „Понтийски мотиви“*), като носител на памет (*Люлееше ме старото пристанище...*), като алегория на любовта (*Морето*), като алегория на жизнерадост и сила (*На улицата до голямото пристанище...*) и като алегория на доброто (*Как искам да бъда добър...*).

При словенците обаче не откриваме каноничен поет на морето или опус на каноничен поет, посветен на морето. Срещат се само отделни стихотворения, в които морето е въведено като мотив. Такова е например стихотворението на Йозе Удович (1912–1986) *Фантазия в града на водата*, от стихосбирката *Огледало на сънищата* (1961), където Венеция е изобразена сюрреалистично, а морето служи само като гротесков елемент. Морето или океанът присъства и в стихотворението на Лойзе Кракар (1926–1995) *Сред търсачите на бисери* от едноименната стихосбирка (1964). Централната тема на творбата проблематизира битието и акцентира върху мотива за търсенето на ценности, който води началото си от ужасите, разиграли се в лагерите, в които е лежал и поетът. В произведението морето служи като метафора за смъртта на онези, които са се удавили в свят без ценности, тоест жертвите на концентрационните лагери и на войната. Така мотивът за морето в тези две стихотворения е крайно различен от начина, по който то е изобразено от Фотев. При Фотев е централен конститутивен елемент на творбата, докато в двете стихотворения на Кракар служи единствено за разгръщане на тема, която съвсем не е свързана с него. Може би най-близо до морето, както го описва Фотев, в словенската модернистична канонична поезия е стихотворението *Южен остров* от Кайетан Кович (1931–2014), публикувано в сбирката *Лабрадор* (1976). Южният остров (подобно на *Суматра* от едноименната творба на сръбския поет Милош Църнянски (1893–1977) е утопично място за бягство от безсмисления свят. Южният остров като смислов топос е крайната цел на лирическият субект в стихотворението, а пътят към крайната цел е обусловен от живота, метафорично представен като море, което в словенската поезия е най-плътното приближаване към поетичното изображение на морето у Фотев, т.е. морето като живот.

Кайетан Кович

ЮЖЕН ОСТРОВ

*В мъгли далеч на юг
самотен морски остров
стои и здрачен поздрав
изпраща чак дотук.*

*Сред светлина и мрак
с вълните се въземе,
стои известно време
и в миг се скрие пак.*

*А страстното море
с резливата си пяна
гаси солена рана:
та ако той умре*

*и водната му глъб
погълне сред останки
от слюда, мъх и гранки
и острова? О, скръб!*

*Но с отлива голям
в нощта звезда изгрява,
пак кораб преминава
и островът е там.*

(превод Людмил Димитров)

Изследването на мотивите на морето в литературата позволява създаването на интересни международни връзки, особено между българската и словенската поезия, както и поетиките на други средиземноморски народи. Гръцки поети, какъвто е Йоргос Сеферис например, често използват морето като централен символ за изразяване на личната и националната идентичност. При него морето символизира връзката между поколенията и гръцкото културно наследство, което предлага интересна паралел със създаденото от Христо Фотев – един от водещите български поети.

Ако отправим поглед към съвременната словенска поезия, макар и мотивът море да се среща по-рядко, той присъства в творчеството на по-млади автори като Алеш Щегер, където служи за изразяване на преходност, трансформация и изтичане на времето. Такова използване показва, че морето не отсъства, но има различна, по-незабележима функция в сравнение с българската поезия, където често символизира копнеж, меланхолия и лична интроспекция.

В литературата мотивът надхвърля географското си значение; морето представлява символично пространство, в което произтичат ключови моменти от човешкото самовглъбяване. Това отваря възможности за по-широк анализ на връзката между геополитическите фактори и литературната символика на морето, както и тяхната роля във формирането на културната идентичност на различните народи.

Освен това моето изследване може да се разшири. По-нататък изброявам няколко интересни аспекта, които биха подсказали посоки за допълнителни проучвания:

1. Интердисциплинарен анализ на мотивите

Мотивът за морето излиза от рамките на литературата и често се среща в други форми на изкуство. В живописа например то символизира сила, безкрайност или меланхолия. Словенските импресионисти, като Рихард Якопич, често изобразяват словенския пейзаж, но морето не е централен мотив в техните творби, което отразява географската и културна дистанция. В България обаче този мотив присъства и в музиката, където песните често се свързват с морския живот и мореплаването. Интердисциплинарният анализ показва, че морето е по-широко застъпено в българската култура, което допълнително потвърждава ролята му като културен елемент.

2. Историко-културен контекст

Историческите събития играят важна роля в изграждането на литературните мотиви. Докато България през историята си развива морска традиция заради излаза си на Черно море, Словения исторически е свързана повече с Алпите и вътрешните райони. Тази разлика се дължи също на геополитическите обстоятелства – България е играла роля на

източна морска връзка, докато Словения е била част от Австро-Унгарската империя, където морето е било от стратегическо значение предимно заради Триест, а не заради словенското крайбрежие.

3. Влияние на глобализацията

Глобализацията откри нови перспективи в мотива за морето. Съвременната литература често използва морето като символ на миграция, бежански потоци и глобални предизвикателства. Словенски и български автори се занимават с теми като екологична криза и глобално затопляне, които засягат морските екосистеми. В съвременните произведения морето също се появява като метафора за свързването на културите в глобализирания свят, което особено се вижда при автори, пишещи на няколко езика или занимаващи се с превод.

4. Разпространение към други славянски народи

Мотивът море има важно място и сред други славянски народи. Хърватските поети, един от които е Тин Уйевич, често използват морето като символ на идентичност и свобода. Руските автори, например Александър Пушкин, пък използват морето, за да изразят екзистенциална дълбочина и борбата между човека и природата. Сравнението с българската и словенската литература показва, че за славянските народи с директен излаз на море то често е символ на национална идентичност, докато за народите без силна морска връзка (например словенци, чехи) то обикновено не е централен литературен мотив.

Тази перспектива показва как културните, историческите и географските фактори влияят върху мястото и значението на морето в изкуството и литературата.

Мотивът за морето надхвърля литературата и често се появява в други художествени дискурси. В живописата, например, виждаме как то символизира сила, безкрайност или меланхолия. Словенските импресионисти, като Рихард Якопич, често изобразяват словенския пейзаж, но морето не е техен централен мотив, което отразява географската и културната дистанция. В България обаче морският мотив присъства и в музиката, където песните често се свързват с мореплаването и крайморския живот.

Интердисциплинарният анализ показва, че морето е по-широко застъпено в българската култура, което допълнително потвърждава неговата роля като културен елемент.

Историческите събития играят важна роля при формирането на литературните мотиви. Докато България развива морска традиция през вековете заради излаза си до Черно море, Словения исторически е по-силно свързана с Алпите и вътрешността. Тази разлика е и резултат от геополитическите обстоятелства – България играе роля на източна морска връзка, докато Словения е била част от Австро-Унгарската империя, където крайбрежието е било важно главно поради стратегическото значение на Триест, а не на словенското крайбрежие.

Глобализацията предлага нови перспективи за мотива море. Съвременната литература често използва морето като символ на миграцията, бежанските потоци и световните предизвикателства. Словенските и българските автори засягат теми като екологичната криза и глобалното затопляне, които влияят на морските екосистеми. В съвременната поезия морето също се появява като метафора за свързването на култури в глобализирания свят, което е особено видно при автори, които пишат на няколко езика или се занимават с превод.

Мотивът за морето има важно място и сред други славянски народи. Хърватски поети като Тин Уйевич често използват морето като символ на идентичността и свободата. Руски автори, като Александър Пушкин, го използват, за да изразят екзистенциална дълбочина и борбата на човека с природата. Сравнението с българската и словенската литература показва, че за славянските народи, които имат пряк достъп до морето, то често е символ на национална идентичност, докато за народи без силна морска връзка (например словенци, чехи) то е по-слабо застъпен литературен мотив.

В заключение бих казал следното. Националният културен момент или влияние, което може да се разбира и като традиция, прониква практически във всички сфери на човешкото съществуване и се отразява и в поезията. Фактът, че морето е и важен национален културен елемент поне за част от България, се доказва от творчеството на Христо Фотев, съвременен поет, който по някакъв начин е поет на морето и крайморския Бургас. Поетът осветява морето в различни метафизични и индивидуални контексти и така изгражда българския национален поетичен канон с важно българско попълнение, опоектизираното Черно море. Излазът на Адриатическо море е важен за словенската национална култура, но в историята словенците никога не са били екзистенциално зависими от морето. Това е отразено и в словенската канонична поезия, в която морето

по същество няма особено значение, а ако има, от стихотворенията не става ясно, че това море изобщо е Адриатическо. Изследването обаче открива нови въпроси, като например тези за изобразяването на морето с други художествени средства (напр. изобразителното изкуство, музиката, театърът), за историческата роля на морето и последващата му връзка с литературата на славянските народи, за влиянието на глобализацията върху морето като художествен мотив, за присъствието му сред други славянски и крайморски народи и т.н.

Цитирана литература:

Амброж 2011: **Ambrož, Darinka et al.** *Branja 4*. Berilo in učbenik za 4. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol. Ljubljana: DZS. Str. 12, 19, 31.

Белчевич 2015: **Vjelčević, Aleksander.** *Kako poučevati verzologijo: silabotonična metrika in ritmika*. V: *Jezik in slovstvo*, letnik 60, številka 3/4, 23–33, 249.

Гоцев 1998: Гоцев, Кирил. *Разговори с Христо Фотев*. София: Агенция Меридиани.

Гранитски 2021: Гранитски, Иван: *Идеи, образи и символи в в българската поезия през втората половина на XX век и в началото на XXI век*. София: Издателство „Захарий Стоянов“. 399–406.

Димитров 2007: **Dimitrov, Ljudmil.** *Морето: Петнайсет български поети / Morje: Petnajst bolgarskih pesnikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 42–45.

Новак 2022: **Novak, Boris, A.** *Spomin jezika, jezik spomina: študije o pesniškem jeziku: Prosti verz, ki ga ni, a lepo zveni*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 309–326.

Стевановски 2023: **Stevanovski, Andraž.** *Poezija in poetika Hrista Foteva*. Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za slavistiko.

Фотев 2002: **Фотев, Христо:** *Пейзаж от думи*. София: Издателство „Захарий Стоянов“.

Фотев 2014: **Фотев, Христо:** *Морето, най-голямото събитие*. София: „Прозорец“.

Фотев 2021: **Фотев, Христо:** *Събрано юбилейно издание*. София: „Милениум“.